
Naționalism și etnicitate la Bistrița în perioada interbelică

Adrian ONOFREIU

Cuvinte cheie: Bistrița, perioada interbelică, demografie, administrație locală.

Schlüsslwörter: Bistritz, zwischen den Weltkriegen, Demographie, lokale Regierung.

Problema accederii în funcții de conducere la nivelul administrației locale în perioada interbelică a cunoscut o manifestare cu puternice tușuri locale în orașul Bistrița.

Aici, unde până la unirea din 1918, elementul german – asumat sub denumirea generică de sași – s-a manifestat exclusivist în administrația orașului, iar celorlalte etnii nu le-a fost îngăduit decât să „contemple”, ca actori, luarea deciziilor. Cu deosebire le-a fost aplicată această practică românilor, care au sintetizat-o în postulatul mișcării naționale din a doua jumătate a secolului al XIX-lea în cerința din formula „de nobis, sine nobis”.

O primă breșă s-a produs odată cu Außgreich-ul din 1867. Urmarea a fost aceea că administrația modernă, introdusă în 1870 și materializată la nivel organizatoric prin legea XXXIII/1876, a favorizat accesarea în funcții de conducere și a maghiarilor, cu preponderență la nivelul structurilor centrale și exterioare ale nou înființatului „comitat împreunat Bistrița-Năsăud”¹.

Falia astfel conturată a fost amplificată de situația realităților demografice. Evoluția în acest domeniu ne arată că în perioada 1880-1914, populația orașului Bistrița a crescut, de la 8.000 de locuitori, în anul 1880, din care 4.800 sași, 58%, la 12.300 locuitori, în anul 1914; dintre aceștia, sașii reprezentau un procent de abia 36,6%, în timp de numărul românilor a crescut de la 26%, la 28%, al maghiarilor, de la 6,7% la 17,8%, al evreilor, de la 4,8% la 14,45%².

Politica persuasivă față de etniile nemaghiare³ a guvernului budapestan a determinat reacții de autoapărare din partea acestora. Cu deosebire, ea s-a cantonat în sfera mișcării de eliberare națională, în cazul românilor, sau a celei de rezistență tacită, în cazul sașilor ardeleni.

-
- 1 „În anii '80 (sec. XIX – n.n.) limba oficială (de protocol și în instituții) era germană; la fel, primarul și ceilalți funcționari erau germani”, consemnează Gustav Zikeli în memoriile sale. „Deoarece existau foarte puțini elevi maghiari, s-a căutat, cu toate mijloacele permise sau nepermise, copii cu părinți nemaghiari, pentru a intra în școală. *Politica de maghiarizare a început încă de pe atunci* (s.n.)”; Serviciul județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale, fond *Gustav Zikeli*, d. 5, p. 18; în continuare, A.N.B-N., fond/colecție...d...La nivelul comitatului însă, această situație s-a schimbat radical o dată cu încheierea pactului dualist. „Dar în afară de oraș, conducerea administrativă nu mai era a sașilor. *Puterea politică trecuse de partea națiunii dominante, a celei maghiare* (s.n.). Fișpanul (comitele) era ungur, toți funcționarii superiori județeni (comitatensi – n.n.), pretorii, judecătorii, procurorii, notarii publici, administratorii financiari, percepatorii, funcționarii poștei și a căilor ferate, *aproape toți, unguri* (s.n.); apud. Victor Moldovan. *Memoriile unui politician din perioada interbelică*, editori, Mircea Gelu Buta, Adrian Onofreiu, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2013, 2013, p. 57.
 - 2 A.N.B-N., fond *Gustav Zikeli*, d. 5, p. 40. Situația era ușor diferită în datele oficiale ale recensământurilor. La cel din 1880, înregistrarea consemna pentru orașul Bistrița: total, 8.083, din care, români, 2.064, maghiari, 561, germani, 4.954, slovaci, 30, ruteni, 5, croați/sârbi, 2, alte naționalități, 204; apud. *Recensământul din 1880. Transilvania*, coord. Traian Rotaru, Ed. Staff, 1997, pp. 82-83. Înregistrarea din 1910 consemna un număr total de 13.236 locuitori, din care: 4.470, români; 2.824, maghiari; 5.835, germani; 13, slovaci; 2, ruteni; 5, croați; alții, 82; apud. *Recensământul din 1910. Transilvania*, coordonator, Traian Rotaru, Ed. Staff, 1999, pp. 156-157.
 - 3 Vezi pentru comitatul Bistrița-Năsăud, Iosif Uilăcan, *Granița culturală*, Ed. Nova Didactica, Bistrița, 2008; Ilovan Vasile, *Românii din nord-vestul Transilvaniei și Marea Unire*,

Adrian ONOFREIU, Direcția Județeană Bistrița Năsăud a Arhivelor Naționale, e-mail: adrianonofreiu@yahoo.com

Se părea că evenimentele declanșate de prima conflagrație mondială urmau să reaseze lumea - și implicit, teritoriul județului Bistrița-Năsăud – pe o cale nouă, a cărei principală trăsătură a fost *speranța*.

În acest context, realitățile transilvănene post-conflict s-au conturat atât determinate de prevederile Rezoluției Adunării de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918, cât și de poziționarea etniilor în raport cu noile realități geo-politice.

Dacă la baza alcătuirii noului stat român a fost proclamat printre altele, principiul „deplinei libertăți naționale pentru toate popoarele conlocuitoare”⁴, aplicarea acestuia în practică a întâmpinat deseori greutăți care păreau, în multe cazuri, insurmontabile.

Deși unirea Transilvaniei cu România, proclamată și recunoscută cel puțin de sașii transilvăneni prin Declarația de la Mediaș, din 8 ianuarie 1919⁵ părea un proces logic și firesc, realitățile cotidiene interbelice au arătat că nu a fost un obiectiv simplu și ușor de realizat.

În primul rând, s-a manifestat cu putere spiritul de rezistență al celor care fuseseră națiunea dominantă, maghiarii. Fie din partea funcționarilor aparatului birocratic de stat, fie al unor inițiative individuale, atitudinea lor a fost aceea de a nu recunoaște noile realități rezultate din aplicarea principiului wilsonian al autodeterminării. De aceea, și instaurarea noii puteri românești, în administrație, finanțe, școală, sănătate, a întâmpinat numeroase greutăți, încât în unele momente a fost necesar apelul la puterea armată, pentru a o impune⁶.

Procesul a fost impulsionat după numirea primului prefect român, în persoana lui Gavril Tripon, la data de 27 martie 1919⁷. A urmat un parcurs laborios și în același timp, anevoios, de schimbare a vechilor funcționari, care refuzau să depună jurământul de credință față de statul român, cu persoane noi, provenite în special dintre români⁸. Preluarea administrației de către autoritățile române a fost un proces sinuos, care a necesitat mult tact, dar în același timp și fermitate și s-a desfășurat și în județul Bistrița-Năsăud fără incidente majore⁹. Procedul a fost aplicat și în justiție¹⁰. Era aceasta o rezultantă a legăturii prezentă și mereu invocată a sistemului administrativ, și nu numai, cu autoritățile de la Budapesta, a refuzului multor funcționari de a depune jurământul de credință față de noul stat. De aceea, instaurarea noilor structuri s-a făcut pornind de la formula uzitată în epocă, aceea de preluare a *imperiului*, modalitate prezentată ca un transfer de autoritate către cei care deveniseră decidenți la nivel politic. De aceea, nu a surprins atitudinea, justificată ca act, al noilor autorități de a guverna, de a interzice corespondența cu Budapesta, de a utiliza limba română în serviciul autorităților publice, însemnele naționale românești și inscripționarea în limba română a denumirilor lor, înlocuirea funcționarilor care nu acceptau noua ordine politică și instituțională. Cu atât mai mult s-au manifestat aceste tendințe la nivelul orașului Bistrița, unde atitudinea majorității – încă – etnice germane, s-a concretizat în expectativa față de mersul evenimentelor și conservarea organizării interne a administrației.

4 Victor Moldovan. *Memorii...* p. 76. Vezi și A.N.B-N., fond Anton Coșbuc, d. 326, *passim*. „În proclamația apărută atunci – consemna Zikeli – toate naționalitățile conlocuitoare au fost asigurate de egalitatea în drepturi, drepturile la propriile lăcașuri de cultură, la autogovernare și propria jurisdicție”; Idem, fond Gustav Zikeli, d. 5, p. 46.

5 În adunarea de la Mediaș, la care a participat din partea sașilor bistrițeni și Gustav Zikeli, aceștia au aprobat unirea și au anunțat „că devin partizani fideli ai noului stat”. Iar concluzia memorialistului recunoștea faptul că „după sute de ani de apartenență la Ungaria, am devenit cetățeni români”; *Ibidem*, pp. 46-47.

6 La data de 24 martie 1919, revizorul școlar Ioan Pavel se adresa Prefecturii județului Bistrița-Năsăud, arătând că datorită refuzului corpului școlar de la Școala civilă de fete din oraș/Bistrița de a recunoaște autoritatea revizoratului român, ci numai pe cel numit de Ministerul Instrucțiunii Publice Maghiare, era obligat să-l destituie în întregime. „În scopul executării acestui ordin, preciza în continuare revizorul Pavel, rog onorata Prefectură să-mi pună la dispoziție *forța brahială* necesară și anume, 1 ofițer de jandarmi cu 2-4 oameni”; apud. Adrian Onofreiu, „Mărturii documentare referitoare la relațiile minoritate/majoritate la Bistrița în primii ani după Unirea din 1918”, în „Revista Bistriței”, Bistrița, XXIV, 2010, doc. 7, p. 436. Vezi rememorarea acelor evenimente și în „Zece ani. O pagină din istoricul școlilor din Bistrița”, în „Gazeta Bistriței”, Bistrița, nr. 10, 10 mai 1929, p. 3.

7 Adrian Onofreiu, Ana Maria Băndean, *Prefecții județului Bistrița-Năsăud (1919-1950; 1990-2014). Ipostaze, imagini, mărturii*, Ed. Charmides, Bistrița, 2014, pp. 42-46.

8 „Cum funcționarii șovinști unguri refuză să depună jurământul – consemnează Victor Moldovan – am fost nevoiți să-i înlocuim cu elemente românești. Astfel, mulți tineri români, liber profesioniști, au intrat în serviciul statului, acceptând funcții mai puțin remuneratorii, ca pretori, judecători”; Victor Moldovan. *Memorii...*, pp. 79-80.

9 Vezi pe larg în studiul citat *supra*, nota 6; Idem, „O lume în schimbare”, în *Bistrița. 90 de ani de la Marea Unire*, Ed. Barnaș, Bistrița, 2008, pp. 38-68; Andreea Salvan, „Pavel Tofan. Memorii din 1918”, în *Ibidem*, pp. 69-109.

10 Pentru condițiile generale stabilite de Consiliul Dirigent și apoi, preluarea propriu-zisă a instanțelor juridice din Rodna și Năsăud, vezi Emil Boșca-Mălin, „Contribuții la istoricul justiției Țării Năsăudului”, în „Năzuința”, Bistrița, anul III, nr. 89, 11 august 1940, pp. 1-2.

Rezultatul s-a materializat în faptul că, după secole de evoluție specifică – consecință a preponderenței politice a etniei germane și, după 1876, la nivelul comitatului, a celei maghiare – orașul și, odată cu el, întregul județ, și-au schimbat autoritățile iar puterea decizională a fost preluată de români¹¹. Iar reacția – firească, până la un punct – de autoapărare a minorității săsești a cunoscut forme constante și îndelungate de manifestare și rezistență la aceste provocări¹².

O primă manifestare atitudinală s-a conturat și exprimat în anii 1919-1921, atunci când autoritățile României întregite au încercat să uniformizeze organizarea administrației. Preluate din perioada de activitate a Consiliului Dirigent¹³, propunerile diverselor grupuri etnice din județul Bistrița-Năsăud de atunci ne introduc în universul mental și atitudinal al acestora.

În sinteza înaintată de prefectul Gavril Tripon Consiliului Dirigent în martie 1919, se conturau cele două zone clar delimitate: cea românească, cuprinzând văile Someșului, Șieului și Bârgăului, care urmau să formeze un județ cu denumirea de Năsăud, pe de o parte, pe de altă parte, zona fostului District al Bistriței, până la Teaca și Reghin, majoritar săsească, care urma să formeze un viitor județ al Bistriței. Tripon menționa că această propunere avea ca bază proiectul din dezbaterile Dietei de la Sibiu, din 1863-1864, atunci când cele două etnii, românii și sașii, s-au înțeles în delimitarea teritoriilor din zona viitorului comitat Bistrița-Năsăud. În timp ce românii păstrau teritoriile în care erau majoritari și unde ființase granița militară aproape o sută de ani, sașii se retrăneau pe așa numitul fundus regius/Königsboden.

A treia propunere, asumată de o parte din reprezentanții celor două etnii propunea un județ Bistrița-Năsăud extins teritorial, în care „să rămână în formațiunea de azi și să i se mai alăture câteva comune din județul Solnoc-Doboca și din cercul Tecii și în parte, să li se împlinească și dorințele sașilor, alăturându-se la acest județ toate comunele care bisericește, aparțin la tractul protopopesc al Bistriței, unit și neunit, și lutheran, precum și unele comune de pe câmpie, care sunt în apropierea liniei ferate Bistrița-Mureș-Luduș și gravitează economic, către Lechința și Bistrița și sunt cu mult mai aproape de acest centru, decât de Cluj, Moci, Teaca, lipsindu-le comunicațiunea necesară”¹⁴.

În anul 1920 s-a constituit pe lângă Ministerul de Interne *Comisiunea pentru studiul unei noi arondări a județelor României*, care a elaborat două direcții de realizare; pe *județe mari* și pe *județe mijlocii*. Criteriile care au fost luate în considerare erau de ordin geografic (suprafață, configurația reliefului), economic (resurse naturale, grad de dezvoltare) și social-istoric (necesitățile populației, tradiții). Pentru o reală descentralizare administrativă era preconizată înființarea unei noi structuri administrative, *regiunea*. Proiectul conturat în anul 1921 prevedea realizarea unui județ Maramureș-Năsăud, alcătuit din structurile teritoriale de atunci ale județelor Maramureș, Bistrița-Năsăud, plasa Beclean din județul Dobâca și 23 de localități, majoritar săsești, din județul Cojocna (plasele Ormeniș și Teaca), cu reședința la Năsăud sau Bistrița¹⁵.

11 Adrian Onofreiu, „Mărturii documentare referitoare la relația majoritate/minoritate...”, p. 432.

12 Același memorialist sas, Zikeli, a reținut câteva din expresiile de manifestare a „naționalismului românesc”: inscripționarea firmelor doar în limba română – pe baza legii de românizare a firmelor din anul 1920; încercarea – eșuată în primii ani postbelici – a unor ofițeri români din batalionul de vânători de munte cantonat la Bistrița de a inscripționa denumirea străzilor în limba română; obligativitatea ca sărbătorile religioase ale românilor să fie celebrate și de locuitorii altor confesiuni; înlocuirea funcționarilor vechi în administrație și justiție, cu cei transferați din Regat; încetățenirea cuvântului „străin” pentru toți cei care nu erau români; exproprierea, pe baza legilor agrare din 1919-1921, a proprietăților imobiliare – cu deosebire pământ – care aparțineau structurii organizatorice „Nationsuniversität” din Sibiu, din care erau susținute școala și biserica; obligativitatea folosirii limbii române în relațiile cu autoritățile publice. În acest fel, „dintr-o singură lovitură, a fost ștersă vechea limbă germană administrativă și de circulație a orașului Bistrița”; A.N.B-N., fond *Gustav Zikeli*, d. 5, p. 49. Realitățile de atunci contraziceau însă unele din cele susținute de Zikeli. Menționez doar faptul că până în anul 1924, protocoalele ședințelor consiliului orașenesc au fost scrise *numai în limba germană*, în anul 1924-1925, *bilingv, română și germană* și abia începând cu anul 1926, *numai în limba română*; Idem, fond *Primăria orașului Bistrița*, protocoale de ședință a comunității orașenești, reg. inv. nr. 64-74 (1919-1926).

13 Vezi Adrian Onofreiu, „Petiționarism năsăudean. Memoriul din 1919 referitor la noua organizare administrativă”, în „ASTRA Năsăudeană”, serie nouă, anul I (VIII), nr. 2 (28), decembrie 2013, pp. 72-78.

14 Opinia era validată de reprezentanții confesiunilor religioase, protopopii greco-catolic Dionisie Vaida, ortodox, Grigore Pletosu și preotul evanghelic al Bistriței, Dr. Kisch; A.N.B-N, fond *Prefectura județului Năsăud-prefect*, d. 125/1921, f. 59-60.

15 Vezi pe larg la Adrian Onofreiu, „Un proiect de „regionalizare” a României din anul 1921”, în „Anuarul Arhivelor Mureșene”, serie nouă, nr. II (VI), Târgu-Mureș, 2013, pp. 185-214.

Opiniile factorilor de decizie, a intelectualilor și altor reprezentanți din județul Bistrița-Năsăud creionau din nou aceeași poziționare teritorial-administrativă ca și în 1919, având la bază criteriul etnic.

În timp ce românii susțineau alcătuirea unei structuri administrative proprii, care să-i cuprindă din toate zonele unde erau covârșitor majoritari¹⁶, sașii persistau în ideea de a conserva starea de privilegiați de-a lungul istoriei, prin statutul lor de locuitori pe „pământul regesc”.

Pornind de la proiectul inițiat de Ministerul de Interne, și în cadrul județului Bistrița-Năsăud au fost exprimate astfel de opinii. Ele pot fi sintetizate pe mai multe paliere. Primul dintre acestea se referea la opiniile oamenilor din administrație, de la nivelul de conducere al plaselor - preturile - și a unor localități. Prin glasul funcționarilor acestor instituții, suntem transpuși într-o lume care era tributară încă cutumelor din trecut și care încerca să conserve cât mai mult din vechile „privilegii” ale autonomiei locale. Nu a fost întâmplător acest fapt, deoarece și structura administrativă definea două zone clare conturate în evoluția istorică: pe de o parte, zona locuită majoritar de populația românească, din plasele Năsăud și Rodna-Veche, pe de altă parte, un teritoriu în care amestecul diverselor etnii: români, maghiari, sași era reprezentat de localitățile din plasele Iad și Beșieniu.

O opinie separată a fost cea a conducerii reședinței județului, orașul Bistrița. Deși admitea necesitatea integrării în caderele noului stat român, poziția administrației orașului Bistrița exprima dorința de a conserva auto-guvernarea la nivelul comunității locale¹⁷ și pretindea dreptul de a-și păstra în continuare statutul de reședință a noii entități administrativ-teritoriale.

Un alt palier al dezbaterilor a fost cel de la nivelul diferitelor organizații și asociații, ca și acela al persoanelor publice cu notorietate. Aici, expresia sentimentului de frustrare pentru statutul din trecut, sau dobândirea unui nou, în condițiile de după 1918, și-a aflat expresia în adevărate radiografii, în care nu de multe ori, poziția pătimasă a luat locul analizei obiective. Nu surprind, de aceea, poziționările în funcție de numărul și etnia populației dintr-o anumită zonă, invocarea tradițiilor din trecut și perspectiva conservării a cât mai mult din acestea.

Pozițiile centrifuge, manifeste în opiniile unor reprezentanți ai diferitelor comunități etnice au ajuns să susțină inclusiv „federalizarea” administrativă pe criteriul etnic, prin constituirea a două entități administrative distincte, Bistrița¹⁸ și Năsăud¹⁹. Pe de altă parte, este interesant că majoritatea opiniilor au respins ideea creării unui mare județ, rezultat din unirea celor două existente, Maramureș și Năsăud, o imposibilitate determinată în primul rând, de condițiile de relief, definite aici de catena nord-estică a Munților Carpați.

Dacă în plan administrativ județul conturat s-a concretizat în anul 1925, cu denumirea de Năsăud și reședința la Bistrița – ca o modalitate de a „mulțumi” atât pe sași, cât și pe români - în configurația teritorială aproximativă

16 Vezi argumentele pentru zona Văii Someșului, la Adrian Onofreiu, „Un proiect de regionalizare administrativă din anul 1921. Cazul plasei Rodna”, în „Cetatea Rodnei”, Editor: Muzeul Etnografic și al Mineritului-Rodna, anul XI; nr. 22, aprilie 2014, pp. 5-9.

17 Cu titlu de exemplu menționăm doar faptul că până în anul 1924, protocoale de ședințe ale comunității orășenești au fost redactate exclusiv în limba germană, în anul 1924-1925, bilingv, în germană și română și abia din anul 1925, numai în limba română.

18 Sinteza Comitetului Executiv Săsesc al orașului Bistrița preciza la data de 10 martie 1921: „ca capitala (sic!) județului ar fi să se ieie în prevedere Bistrița, ca centru de comunicațiune industrial și cultural, care totodată, este sediul autorităților militare și dispune de localitățile de serviciu necesare și de locuință a funcționarilor, care Năsăudului îi lipsesc. Afară de aceea, gravitează cea mai mare parte a județului aceasta (plasa Beșineu, Iad, Beclean, Ormeniș și Teaca) spre Bistrița. Pe baza celor mai sus expuse, dați-ne voie să facem propunerea ca noul comitat Bistrița-Năsăud să primească gravitala veche; A.N.B.-N., fond *Prefectura județului Năsăud-prefect*, d. 172/1921, f. 78-79. La 14 martie 1921 același organism revenea cu precizări conform cărora „observăm că la împărțirea propusă de noi, am luat în considerațiune rapoartele topografice, relațiunile industriale, culturale și de comunicație și numai întrucât, au fost fără periclitarea acestora, și cele naționale, cu considerare la înțelesul hotărârilor din Alba-Iulia, care recunosc diferitelor națiuni dreptul autoadministrării (s.n.); *Ibidem*, f. 76.

19 Pentru proiectatul județ Maramureș-Năsăud, capitala se dorea – în propunerea din 16 martie 1921, la Năsăud, motivat din punct de vedere geografic: „Năsăudul este așezat tocmai în centrul noului județ, în Valea Someșului, care cuprinde în sine plasele Rodna Veche, Năsăud și Beclean, și afară de aceea, e tocmai la întâlnirea celor mai principale linii de comunicație, care leagă, pe de o parte, Ardealul cu Bucovina, Moldova, Basarabia, Polonia și Rusia; iar pe de altă parte, cu Maramureșul și Cehoslovacia, această situație atât de favorabilă geografică, î-l indică ca singurul loc potrivit de a fi capitala județului nou”; din punct de vedere strategic-militar: „Năsăudul are și un titlu de drept istoric de a fi capitală de județ, căci 112 ani a fost centrul istoricului district al Năsăudului, până la anul 1876, când ungurii, din motive politice, au anexat acest district la ținutul Bistriței, pentru ca, uniți cu sașii, să poată contrabalansa influența elementului românesc în afacerile județului. Dar mai presus de toate, Năsăudul este cel mai românesc centru dintre toate localitățile noului județ Maramureș-Năsăud, care ajungând capitala județului, cu cultura-i veche, românească, va putea să săvârșească o operă meritată de naționalizare”; *Ibidem*, f. 85-86.

celelalte propuse în anul 1921, fără a include și Maramureșul, a rămas la fel de prezentă și manifestă tendința de cli-vaj între cele două etnii dominante în localitatea reședință a județului.

S-a datorat acest fapt unei situații aparte, care nu a vrut sau, nu a putut, să țină cont de mecanismele puse în mișcare o dată cu unirea din anul 1918.

Pe de o parte, actului de la 1 Decembrie 1918 i-a urmat aici un proces interesant de „omogenizare” naturală. „Fixat” în poziție secundară față de Bistrița, Năsăudul a fost „trădat” în primul rând, de o adevărată falangă de intelectuali, crescuți și educați în cadrul gimnaziului de aici²⁰. Ei au migrat și s-au stabilit în localitatea reședință a județului, „umplând” în primul rând posturile în administrație, justiție, finanțe, bănci, învățământ. La fel de adevărat a fost și faptul că au venit aici, mânați de interese mercantile sau pur și simplu, din obligații contractuale ale serviciului, numeroși români de peste munți.

Fenomenul s-a manifestat cu precădere în cadrul corpului subofițerilor și al ofițerilor din armată, poliție, jan-darmerie, al funcționarilor din justiție, ca și al unora din demnitarii de la nivelul structurilor administrative. La fel de real a fost și ascendentul confesional asigurat de cei din urmă, care a postat într-un alt statut religia ortodoxă, majoritară pentru aceștia. A rezultat un proces lent dar continuu de „românizare”, firesc dacă ne raportăm la fap-tul că Bistrița era parte a Regatului României²¹. Dar, pe lângă prezența numerică masivă a românilor în oraș, aceș-tia aduc și argumente ale organizării vieții lor de zi cu zi. Apar astfel reuniuni ale meseriașilor, de înmormântare, de cântări, ale femeilor, asociații profesionale (Cercul Cultural) sau culturale (ASTRA). Se editează ziare („Gazeta Bistriței”–1920-1934, „Săptămâna”– 1928-1940, „Năzuința – 1938-1940), se joacă piese de teatru românești, au loc evenimente culturale la care participă nume de rezonanță ale culturii (George Enescu), se organizează conferințe susținute de prestigioși intelectuali, în special de la Universitatea din Cluj, se deschid farmacii²², cinematografe²³, crâșme, restaurante, ateliere meșteșugărești, țărani de pe Bârgău, de După Târg sau Valea Someșului devin o prezență constantă și căutată în târgurile de țară sau săptămânale, recruții sporesc numărul unităților militare din garnizoană, instituții specifice, ca Regna, dezvoltă o frumoasă activitate, atât pe terenul exploatării pădurilor, cât și al mecenatului cultural, asociațiile profesionale sau religioase își diversifică activitatea (Reuniunea „Mariana” a învățătorilor greco-catolici, „Asociația Generală a Românilor Uniți”), se deschide primul liceu românesc²⁴, se ridică pe soclu statuia „bardului deșteptării naționale”²⁵.

Peste tot, un puternic ferment al implicării românilor în viața cotidiană a cetății, altă dată, puternic bastion al subjugării și apăsării economice, confesionale și naționale a acestora. Toate cele mai sus amintite au fixat direc-

20 Procesul a demarat o dată cu arondarea administrativă din 1876, când a fost creat *comitatul împreună Bistrița-Năsăud* (s.n.). A urmat o perioadă în care, chiar și nucleul de intelectuali implicați în redobândirea drepturilor de proprietate din timpul confiniului militar a fost necesitat să-și mute centrul în reședința noului comitat, orașul Bistrița. Aceasta, pentru a putea fi parteneri credibili în „dialogul” cu autoritățile locale și prin acestea, cu cele centrale, de la Budapesta. De asemenea, noile generații formate după 1848, având ca sursă de trai profesii liberale (avocați, medici) sau funcționari în administrație, ca și o pătură înstărită de țărani și meșteșugari, s-au simțit atrase și mai ușor de a se realiza profesional într-un „centru”, decât în „periferia” care rămăsese Năsăudul. Vezi ca ilustrare a fenomenului, *Petiții din granița năsăudeană în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Contribuții documentare*, volum îngrijit de Mircea Gelu Buta, Adrian Onofreiu, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2012.

21 Ilustrative în acest sens sunt datele din 1920: populație, total: 12.346, din care 3.716 români, 5.163 germani, 1.302 unguri, 2.018 evrei, alții, 12.346; *Prefectura județului Năsăud-prefect*, d. 116/1926, f. 3, comparativ cu cele ale recensământului general din 1930, care definea următoarea structură etnică – în ordinea ponderii numerice-a populației orașului: total populație: 14.128, din care: 5.666 români, 4.461 germani, 2.177 evrei, 1.363 unguri, 146 ruși, 38 ruteni, 11 sârbi, 38 bulgari, 21 cehi, 8 poloni, 6 greci, 8 armeni, 6 turci, 31 țigani, alții, 4; *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930. Volumul II: neam, limbă maternă, religie*, publicat de Dr. Sabin Manuilă, Tipărit la „Monitorul Oficial”, Imprimeria Națională, București, 1938, pp. 304-305.

22 „Singura farmacie românească din Bistrița”. Articolul făcea apel la intelectuali și autorități pentru sprijinirea inițiativei lui Leon Bancu, precizând că astfel „ne-am da un testimoniu de conștiință națională (s.n.); „Gazeta Bistriței”, Bistrița, nr. 16, 25 iunie 1921, p. 2. Vezi cererea adresată prefecturii în acest sens, la A.N.B-N., fond *Prefectura județului Năsăud-prefect*, d. 134/1920.

23 „Gazeta Bistriței”, nr. 24, 15 decembrie 1925, p. 7.

24 „Serbarea inaugurării liceului de stat „Alexandru Odobescu” din Bistrița”, la data de 13 aprilie 1924, în „Gazeta Bistriței”, Bistrița, nr. 8, 15 aprilie 1924, p. 2.

25 Mircea Gelu Buta, Adrian Onofreiu, „Statuia poetului Andrei Mureșanu la Bistrița. Cronologie documentară”, în „Revista Bistriței”, Bistrița, XXVII, 2013, pp. 239-266. Vezi și „fermentul” emulației de după 1918 sub formă publicitară în presa locală la Cornel Crăciun, „Viața culturală și reclama la Bistrița – considerații pentru perioada interbelică”, în *Ibidem*, VII, 1993, pp. 247-262.

țiile de dezvoltare și traiectul parcurs de societatea bistrițeană în deceniile interbelice²⁶. Imaginea care apare ar părea una idilică, în care românii ajunseseră și aici, să domine numeric și prin aceasta, în toate sferele societății, publice sau private. Realitatea însă nu a fost conformă cu această imagine. Divergențele și fricțiunile dintre români și sași s-au manifestat constant, mai ales la nivelul administrației locale. Aici, cantonată într-un exclusivism revolut, conducerea săsească a primăriei orașenești a căutat prin toate mijloacele și pe toate căile să limiteze accesul românilor la luarea deciziilor, ca și în funcțiile publice, începând cu cea din capul administrației, primarul.

Retranșați în exclusivismul secolelor de dominație și organizare autarhică, sașii au refuzat constant românilor dreptul de a participa la elaborarea și aplicarea în practică a deciziilor care-i priveau și pe aceștia din urmă²⁷. De la exclusivismul funcțiilor eligibile sau de execuție, până la acela al mărunților funcționari de la oficiile subordonate primăriei, sașii au perpetuat în primii ani de după război o atitudine intransigentă față de români. Nu era suficient că denumirea străzilor și a firmelor era bilingvă – de regulă, trilingvă – la aceasta se adăugau șicanele față de cei care se adresau cu diverse solicitări reprezentanței locale sau funcționarilor din administrație.

Reacția românilor a fost promptă și constantă în timp. S-au organizat la nivel de reprezentare, au solicitat drepturi proporționale cu ponderea numerică și tendințele generale ale evoluției societății românești.

O primă „breșă” în blocul monolitic al organizării reprezentanței orașenești a avut loc în anul 1923. La data de 7 noiembrie 1923 s-a constituit la nivelul primăriei *Comisia Consultativă*, în care se regăseau reprezentanți ai românilor: Dumitru Budușan, proprietar, George Curteanu, director de bancă, Dr. Dionisiu Login, avocat; Dr. Vasile Pahone, avocat; Grigore Pletosu, protopop ortodox, Dionisie Vaida, protopop gr-cat, George Matheiu, proprietar tipografie, Emil Domide, director de liceu, Dr. Leon Scridon, avocat, Matei Șirlincan, director de bancă; ai sașilor: Carol Csallner, proprietar tipografie, Gustav Csallner, comerciant, Dr. Arthut Connerth, deputat, Friederich Hofstädter, protopop evanghelic-lutheran, Dr. Gustav Kelp, director de bancă, Gotfried Simbirger, cismar, Wilhelm Wittstock, ceasornicar, Gustav Zikeli, proprietar tipografie, Dr. Victor Gondosch, avocat, Richard Alberti, director liceu; evrei: Eugen Kerestes, director de bancă, Hermann Brecher, fabricant, Izrael Rachmuth, președintele comunității izraeliene.

Obiectivele erau acelea de a „da avizul în toate acele chestiuni, care prin Decretul II al Consiliului Dirigent, art. 8, s-au trecut în atribuțiunile primăriei”. Reținem opiniile românului George Curteanu, care spera că „au să lucre la ridicarea orașului Bistrița la nivelul ce-l avea în trecut, când în baza contactelor comerciale și industriale cu Moldova, Bistrița era considerată a *treia din cele 7 cetăți a Ardealului* (s.n.), a sasului Gustav Kelp, care invoca „tradiția, ce poporul săsesc are de 400 de ani, și să stăpânească toleranța, pe urma căreia poate urma fericirea orașului și a statului (s.n.) și a prefectului, care arăta că „poporul român a fost și este tolerant până la exagerare și, aflându-se aici la el acasă, nu are motive de a nedreptăți pe nimeni (s.n.)”²⁸. Premisele au fost favorabile, dar nu au fost confirmate de desfășurarea ulterioară a faptelor.

26 O caracterizare a acestor fenomene, în desfășurarea lor temporală, în sintezele realizate de autoritățile locale, în prima încercare monografică interbelică, la Adrian Onofreiu, „Bistrița-încercări monografice după 1918”, în „Revista Bistriței”, Bistrița, XXV, 2011, pp. 245-257; radiografia situației din anul 1932, Idem, „Contribuții documentare privind situația județului Năsăud în perioada interbelică. Anul 1932”, în *Ibidem*, XXVII; 2013, pp. 225-238; sinteza economico-socială, realizată de Agenția Băncii Naționale a României din Bistrița, Idem, „Contribuții documentare privind evoluția județului Năsăud. Sinteza pentru perioada 1932-1937”, în *Ibidem*, XXIII, 2009, pp. 153-188, sau sinteza pentru întreaga perioadă interbelică, Idem, „Contribuții documentare privind evoluția județului Năsăud între 1918-1938”, în *Ibidem*, XXI/2, 2007, pp. 145-172.

27 Vezi de exemplu, Virgil Șotropa, „Din trecutul românilor bistrițeni”, în „Revista Bistriței”, nr. 1, 25 decembrie 1924/1 ianuarie 1925, pp. 1-2.

28 „Instalarea Comisiei Consultative pe lângă Primărie”, în *Ibidem*, nr. 20, 15 noiembrie 1923, p. 1. Am menționat numele celor care au compus prima comisie consultativă multiethnică a orașului, deoarece mulți dintre ei au avut un rol important în perioada pe care o analizăm. În comunicarea Prefecturii adresată membrilor numiți în comisie se arăta că „această hotărâre s-a luat pentru a da ocaziune populației să contribuie la *bunul mers a administrării averii comunale și la rezolvarea problemelor mai însemnate, ce interesează direct populația* (s.n.). Interesantă a fost și procedura în care a funcționat acest organism; la vacantarea unui post, din varii motive, era denumit un alt membru din partea prefecturii; A.N.B-N., fond *Prefectura județului Năsăud-prefect*, d. 116/1920, *passim*. Iar ca propunere pentru viitorul proiect al legii administrative, Consiliul orașului Bistrița susținea separarea competențelor, astfel încât „consiliului comunal să i se atribuie hotărârea meritorică definitivă iar delegației permanente sau primarului, activitatea pregătitoare”; *Prefectura județului Năsăud-numere de bază*, d. 11.905/1926, f. 8 și păstrarea autonomiei comunei, în baza „legii ungare despre dezvoltarea orașelor art. lege LVIII din 1912, și propunem ca, în conformitate cu legea aceasta (s.n.) să poată hotărî comuna în chestiunile hotărâte sau de valoare fixată, fără amestecul autorității centrale și numai în chestiunile de importanță mai mare sau de valoare mai mare, ca aceea fixată de sus, hotărârile comunei să fie aprobate de autoritățile superioare”; *Ibidem*, ff. 8-9.

Solicitarea s-a regăsit în prevederea articolului 398 din Legea de unificare administrativă din 14 iunie 1925, în care se preciza: „Consiliul Superior administrativ va hotărî, *când este necesar, ca pentru înlesnirea raporturilor dintre populație și administrația locală comunală, să se folosească și limba minorităților* (s.n.)”²⁹.

În plan administrativ, primele alegeri comunale organizate după intrarea în vigoare a legii din 1925 au avut loc în perioada 18-20 februarie 1926.

Anunțate la începutul lunii, de rezultatul lor depindea componența consiliului comunal din Bistrița, care urma să fie format din 15 consilieri și 5 supleanți³⁰.

Pentru a contracara acțiunea guvernului liberal, reprezentanții partidelor politice de opoziție din Bistrița au încercat să realizeze un acord în care să fie cuprinși și cei ai minorităților. Aceasta, cu atât mai mult cu cât corpurilor reprezentative comunale și județene, noua lege le încredința „pe timp de 8 ani de zile progresul național, economic, cultural și moral al comunelor și județelor”³¹.

De altfel, rezultatul a definit poziția forțelor politice implicate în alegeri. În timp de lista Partidului Național, susținută de evrei și unguri a obținut 986 de voturi, lista săsească a obținut 1082 voturi, 25 au fost anulate, din totalul de 2.093 de alegători. A rezultat următoarea componență a consiliului comunal: 12 sași, 3 români, iar supleanți, 4 sași și un român³². Astfel, s-a definit raportul politic de forțe între români și sași, în cadrul reprezentanței comunale bistrițene.

Legea pentru organizarea administrațiunii locale din 1929³³ a reglementat modul de alegere și constituire a consiliilor comunale. În baza ei, în martie 1930 s-au desfășurat alegerile pentru noul consiliu și în orașul Bistrița.

Negocierile pentru evitarea situației din anul 1926 - când românii au suferit în alegerile locale o înfrângere umilitoare și rușinoasă - au avut ca rezultat următorul acord: „*postul de sub-primar român, doi membrii (din trei) în delegația permanentă și 13 membrii aleși (din 32) în consiliul orașenesc, care, împreună cu cei cinci membrii români de drept, sunt 18 membrii, deci ne este asigurată majoritatea membrilor în consiliul orașului Bistrița* (s.n.)”³⁴.

Scorul electoral a avut o înțreită semnificație. Pentru prima dată în istoria seculară a orașului, elementul românesc a ajuns să fie realmente reprezentat în conducerea și gospodăria lui, prin unirea eforturilor intelectualilor și țăranilor, ca și realizarea unui acord cu minoritățile, evrei, unguri și sași. Iar semnificația zilei de 16 martie 1930 era prezentată de presă, care îndemna ca toți „să se angajeze la o conlucrare armonică spre ridicarea vazei capitalei județului nostru și spre înlesnirea și propășirea intereselor culturale și economice ale tuturor elementelor care compun populația acestui oraș”³⁵.

29 C. Hamangiu, *Codul general al României. Legi noi de unificare*, XI-XII, 1922-1926, p. 402. De altfel, în raportul asupra constatărilor de la Primăria Bistrița, din luna iunie 1926, inspectorul general administrativ Hugo Starak consemna că „procese verbale dresate de consiliul comunal sunt scrise în limba română și germană (s.n.), ca și faptul că „delegația permanentă nu funcționează, fiind compusă numai din trei membrii, delegați de d-l. primar cu supravegherea serviciilor”; A.N.B.-N., fond *Prefectura județului Năsăud-numere de bază*, d. 12.146/1926, f. 1. Iar motivația scrierii bilingve era consemnată în răspunsul primăriei, adresat prefecturii, în care se arăta că „procese-verbale ale consiliului comunal sunt redactate în limba statului și în limba germană conform Legii XLIV/1868 – omițând aplicabilitatea prevederilor din legea administrativă din 1925 - care s-a menținut și de Consiliul Dirigent, cu Decretul I, art. 3 din 24 ianuarie 1919”; *Ibidem*, f. 2. De altfel, cu ocazia discuției proiectului noii legi administrative, primul ministru I. C. Brătianu a răspuns „într-un ton blând” la acuzele deputatului sas Arthur Poloni, care afirma că „în ultimii 15 ani, Românii n-au reținut nimic ca experiență politică și culturală”, solicitând ca „minorităților trebuie să li se creeze un regim identic ca acel pe care l-au avut sub Unguri”; „Gazeta Bistriței”, V, nr. 7, 1 aprilie 1925, p. 1.

30 *Ibidem*, VI, nr. 3, 1 februarie 1926, p. 1. Vezi și dispoziția prefecturii în această problemă, în *Ibidem*, p. 3.

31 *Ibidem*, nr. 4, 15 februarie 1926, p. 1. Inițiativa nu a avut succes deoarece condiția esențială a sașilor era aceea ca la tratative să participe reprezentanți din toate partidele politice românești, inclusiv ai Partidului Liberal, aflat la guvernare. Vezi motivația pe larg a negociatorului din partea partidelor românești, veteranul din administrație, Leon Scridon sen, în *Ibidem*, pp. 1-2.

32 *Ibidem*, nr. 5, 1 martie 1926, p. 3. Iar concluzia era exprimată în formula: „compatrioții noștri sași trebuie să tragă din victoria lor aparentă concluzia că conducerea acestui oraș nu mai poate fi altul, un privilegiu rezervat majorității săsești (s.n.), concluzionând, cu speranța că „la viitoarele alegeri comunale să vedem în orașul nostru depusă o singură listă de candidare, compusă din reprezentanții tuturor locuitorilor acestui oraș”; *Ibidem*, p. 1.

33 Prevederile legii pe larg în C. Hamangiu, *Codul general...* vol. XVII, 1929, pp. 920-970. Proiectul, expunerea de motive și dezbaterile pe marginea ei se găsesc în *Dezbaterile Adunării Deputaților*, în „Monitorul Oficial” nr. 97/22 oct. 1929, pp. 3.675-3.850, nr. 98/23 oct. 1929, pp. 3.874-3.378.

34 „Gazeta Bistriței”, X, nr. 7, 12 martie 1930, p. 1.

35 *Ibidem*, nr. 8, 18 martie 1930, p. 1.

Rezultatul alegerilor s-a concretizat și în plan practic. La propunerea comisiei de candidare, au fost aleși prin vot secret și cu unanimitate, domnii Carol Sanchen, primar; d-l. Dr. M. Mihăilaș, subprimar I; Dr. Erwin Kisch, subprimar II. Delegația permanentă era formată din Dr. Leon Scridon sen., Dr. Ernst Ihl, Dr. Leon Bârsan, iar ca membrii supleanți, Al. Sziberth și Izrael Rachmuth. Comisia de verificare a fost alcătuită din Macedon Linul, Dr. W. Budaker, Dr. Simeon Sbârcea, Dr. Maroscher și I. Rachmuth³⁶.

A trebuit să mai treacă 4 ani până când, profitând de oportunitatea oferită de modificarea unui articol din legea de organizare a administrației locale³⁷, Ministerul de Interne a numit o *Comisie Interimară* a orașului Bistrița, având ca președinte/primar pe avocatul Corneliu Mureșan. Procesul-verbal încheiat de prefectul județului Năsăud consemna, în data de 31 martie 1934, cu ocazia instalării noii comisii interimare, această realitate³⁸.

Dacă în plan politic³⁹ traiectul sinuos al evoluției României interbelice a avut ca rezultat accederea la prima funcție administrativă în conducerea orașului a unui român, mult mai complicate au fost realitățile din planurile economic și administrativ.

Și aici au interferat interesele celor două grupuri etnice, sașii și românii. Dacă primii reclamau o dezvoltare ascendentă din punct de vedere arhitectural și urbanistic, cei din urmă doreau să acceadă și ei, fie la luarea deciziilor, fie la îmbunătățirea situației lor, mereu apăsătoare, de-a lungul timpului.

Sașii invocau preocupările lor pentru lucrări de modernizare a infrastructurii edilitar-gospodărești⁴⁰, ca și cele de întocmire a unor planuri de dezvoltare urbanistică și de sistematizare a orașului. Între cele din urmă, putem aminti că încă în anul 1888 inginerul Michael Könyves-Toth a elaborat un plan general de sistematizare, aprobat de congregația comitatensă în 1897. Planul prevedea în special introducerea canalizării, a apeductului și regularea străzilor din perimetrul central al orașului, din zona bisericii evanghelice și piața centrală a orașului. Planul, reluat și actualizat, a fost adoptat ca program de măsuri de reprezentanță comunală la 30 iulie 1912. După 1918, adaptat din nou, a fost asumat în adunarea generală a reprezentanților județului din 18 martie 1921 și confirmat de Consiliul Superior Tehnic de la București la data de 25 noiembrie 1924. El a fost revăzut în anul 1930⁴¹.

36 Sinteza și mesajul românilor au fost prezentate de proaspătul vice-primar ales, Mihai Mihăilaș, care arăta că „domnia sa vine la conducerea primăriei din dorința de a se stabili armonia vecinică și buna înțelegere între toate naționalitățile acestui oraș, aducând cu sine toată priceperea și dorul de muncă în interesul tuturor cetățenilor”; *Ibidem*, nr. 10, 19 aprilie 1930, pp. 5-6.

37 Modificarea s-a făcut prin „Legea pentru modificarea unor dispozițiuni din Legea de organizare a administrației locale și din Legea de organizare a administrațiunii Municipiului București” din 15 iulie 1931, care a prevăzut dizolvarea consiliilor sau delegațiilor instituțiilor administrative - inclusiv a consiliilor comunelor urbane - și instituirea *comisiilor interimare*, numite prin decizia Ministerului de Interne, la nivelul tuturor structurilor administrative; C. Hamangiu, *Codul general....* vol. XIX, 1939, pp. 587-590. Urmarea a fost că în anul 1932 consiliul comunal a fost dizolvat și înlocuit cu o Comisie Interimară. Au fost numiți în comisie, C. Sanchen, președinte; Dr. Leon Scridon sen., E. Ihl, Dr. M. Mihăilaș, Dr. Simion Sbârcea, Dr. D. Login și R. Knall, membri; „Săptămâna”, V, nr. 196, 26 martie 1932, p. 2.

38 După ce preciza că anterioara comisie interimară, numită cu decizia Ministrului de Interne nr. 6.089 din 29 martie 1934 a fost dizolvată, prefectul comunica că a fost numită o nouă Comisiune Interimară, cu „decisiunea Ministerului de Interne nr. 10.666 din 30 mai 1934”. Componenta ei era următoarea: Dr. Cornel Mureșan, președinte; Dr. Dionisiu Login; Dr. Teodor Ferezan; Protopop Victor Mureșan; profesor Toma Grigore; primpretor pensionar Rus Ionică; pensionar Dumitru Rebrean; Iuliu Grama; Mitru Cigu. Toți au depus și următorul jurământ de credință: „Jur credință M.S. Regelui Carol al II-lea, Jur să respect constituțiunea și legile Țării, Jur să-mi îndeplinesc cu onoare și conștiințiozitate funcțiunea ce-mi este încredințată și să păstrez secretele serviciului. Așa să-mi ajute Dumnezeu”. A.N.B-N., fond *Primăria orașului Bistrița*, d. 11/III/1934, nr. 5.126/31 mai 1934, f. 4.

39 Vezi și evoluția la nivelul țării, reflectată în rezultatul alegerilor parlamentare, potrivit cărora, alianța blocului etnic maghiaro-german a arătat până în 1927 „forța electorală a minorităților principale din Transilvania”, ca după această dată, să se constate o diminuare a importanței acestuia, urmare a „consolidării elementului etnic românesc” în județele de aici, printre care și Năsăud; apud. Marcel Ivan, *Evoluția partidelor noastre politice 1919-1932*, Ed. și tiparul Krafft&Drotleff s.a Sibiu, 1933, pp. 24-25.

40 Recunoscute de altfel, cu obiectivitate de presa românească. Consemnând decesul fostului primar sas al orașului Francisc Schreiber (1907-1919) erau reținute realizările acestuia - un funcționar care „în chestiunile administrative, financiare și economice ale orașului, avea concepții largi” - rezumate în formula „el ne-a dat apa și lumina la Bistrița”; „Gazeta Bistriței”, VII, nr. 21, 24 septembrie 1927, p. 3.

41 Otto Dahinten, *op. cit.*, pp. 152-153. Vezi și Corneliu Gaiu, „Reglementări urbanistice la Bistrița până la cel de al doilea război mondial”, în *Sașii transilvăneni între statornice și deștrădăcinare*, volum editat de Corneliu Gaiu, Valentin Orga, Ed. Accent, Bistrița, 2006, pp. 100-116.

De altfel, încă din anul 1928, Serviciul Edil a întocmit un „program de edificare al oraşului Bistriţa” pentru perioada 1 martie 1928-1 martie 1936. Direcţiile principale vizau *pavarea* – pe străzile cele mai frecventate, cu calupuri de bazalt, pe fundament de beton roşu, respectiv, macadm, şi trotuarele cu plate de beton, iar pe străzile laterale şi ale suburbiilor, cu macadm şi trotuarele, cu prundiş cilindrat; erau vizate în principal străzile care converg în piaţa centrală; *canalizarea*, prin înlocuirea ţevilor de fier şi introducerea contoarelor de apă; *crearea băilor publice*; *regularizarea ţărmlui râului Bistriţa*; modernizarea şi extinderea *uzinei electrice*; modernizarea şi înzestrarea tehnică a *abatorului*; schimbarea podurilor mici de *lemn* cu altele, din *fier*; *regularizarea străzilor*. La punctul 9, deşi se pune problema mutării târgului de vite, s-a stabilit că procedura era extrem de costisitoare şi putea diminua eforturile pentru realizarea primelor opt obiective, de aceea, nu a fost asumat în planul general⁴². Primele lucrări au început în acelaşi an, cu realizări modeste spaţial, de pavare a străzilor şi de construire a trotuarelor⁴³.

Problema regândirii urbanistice a zonei centrale orăşeneşti, cu interes major pentru piaţa centrală şi străzile convergente în aceasta a continuat să reprezinte un punct principal, atât în lucrările reprezentanţei comunale⁴⁴ şi a serviciilor primăriei, cât şi în dezbaterile publice. Se intersectau aici interese divergente, pe de o parte, ale autorităţilor, care doreau rezolvarea aspectelor legate de lipsa pavajului şi activitatea comercianţilor, mai ales în zilele de târg, pe de altă parte, a celor care îşi desfăşurau activităţile cotidiene în această zonă, cât şi ale clienţilor propriu-zişi ai acestora. Şi aceasta, fără barieră etnică, dar cu implicarea preponderentă în aceste activităţi a evreilor şi saşilor.

Românii, atât cei care se „acomodaseră” ca locuitori ai urbei, cât şi cei „megieşi”, din suburbii, reclamau o mai dreaptă distribuire a spaţiilor comerciale şi meşteşugăreşti şi o regândire a acestora, pentru a le facilita accesul sau desfacerea produselor specifice, rezultate din activităţi agricole, forestiere sau de transport.

Pe de altă parte, se manifesta încă puternic sentimentul de protecţie a patrimoniului imobiliar din partea saşilor. Simboluri ca biserica evanghelică, ansamblul Sugălete, clădirile din zona pieţei centrale reprezentau *tradiţia* şi *trecutul*, asaltate tot mai mult de modernizare.

Agenţi ai acestui din urmă fenomen erau atât ceilalţi locuitori ai oraşului, cât şi pleiada de funcţionari orăşeneşti, judeţenei, ai diferitelor instituţii deconcentrate, pătrunşi aici din varii zone ale României întregite. Ei nu erau atât de legaţi de un trecut care nu le aparţinea şi pe care îl considerau revolut. În schimb, clamau reprezentare numeric proporţională în luarea deciziilor şi deschiderea şi pentru ei a „porţilor oraşului”.

Melanjul etnic şi al intereselor, ca şi dorinţa de a accede la mijloacele şi căile de luare şi aplicare a deciziilor au determinat intensificarea acţiunilor celor interesaţi.

Pe de o parte, românii ajunşi factor de decizie la nivelul primăriei începând cu 30 mai 1934, au iniţiat o serie de măsuri, calate pe ideea tot mai prezentă şi aici, aceea de „românizare”. Acest curent era definit de presă prin aceea că „am pierdut aproape 20 de ani, de la Unire încoace, fără să întreprindem nimic serios în această direcţie, acaparaţi de gâlcevele, de mărunţişurile, de succesele efemere de partid, şi scăpând astfel de sub obiectiv problema capitală a existenţei şi afirmării noastre ca popor dominant”⁴⁵.

În şirul acestora s-a înscris o primă solicitare, încă din anul 1929 „referitor la mutarea pieţei de scânduri şi a gunoiului, din Suburbiul de Sus în Târgul de vite”. În argumentarea deciziei, şeful poliţiei locale invocă interesul oraşenilor, atât din punct de vedere al salubrităţii publice, cât şi din punct de vedere estetic şi al liniştii publice. „Bârgăuanul care vine cu scânduri la oraş spre vânzare, s-ar bucura foarte mult – preciza şeful poliţiei - dacă i

42 Planul a fost adoptat în şedinţa Delegaţiei Permanente – alcătuită din Carol Sanchen, preşedinte, primar, Albert Hann, prim-notar, secretar, Vasile Pahone, Albert Zintz şi Gustav Kelp, membrii - din 10 februarie 1928, la, punctul 5 al ordinii de zi; A.N.B-N., fond *Primăria oraşului Bistriţa*, protocoale de şedinţă, reg. inv. nr. 83, ff. 60-62; vezi şi „Săptămâna”, Bistriţa, I, nr. 14, 30 iunie 1928, pp. 2-3.

43 Vezi realizările pentru perioada 1928-1930 prezentate în rapoartele Serviciului Edil al oraşului; *Ibidem*, d. 1/1931, *passim*, ca şi cele cuprinse în raportul general al judeţului, înaintat de prefect Ministerului de Interne, la Adrian Onofreiu, „Contribuţii documentare privind situaţia judeţului Năsăud în perioada interbelică. Anul 1932”, în „Revista Bistriţei”, XXVII, 2013, pp. 239-266.

44 În şedinţa a II-a a Consiliului comunal din 22 mai 1930, s-a ales o comisie prezidată de primarul Carol Sanchen, „constatătoare din membrii comisiunii financiare întregită cu încă 4 membrii designaţi de consiliu”, care avea îndatorirea de a studia în amănunt „trebuinţele şi nevoile mai urgente ale oraşului între care se numără în prima linie, *pavarea oraşului*”; „Gazeta Bistriţei”, X, nr. 13-14, 27 mai 1930, p. 3.

45 Iar soluţia era aceea de „a se crea în Ardeal şi în toate noile provincii o viaţă economică românească în toată plenitudinea, prin înjghebarea unor instituţii economice proprii şi prin pătrunderea efectivă a elementului românesc pregătit, în industrie şi comerţ”; „Săptămâna”, IX, nr. 294, duminică, 26 aprilie 1936, p. 1.

s-ar acorda dreptul să meargă imediat de la intrarea lui în oraș spre târgul de vite, având drumul mai liber, fiind distanța cu mult mai mică decât până la piața actuală și având totodată un teren cu mult mai larg, nu este expus ca să fie scris și raportat și în urmă, pedepsit de poliție, că n-a ținut la dreapta drumului, ba, că a făcut scandal, sau a lăsat căruța singură în fața cârciumei”⁴⁶.

Același personaj a revenit cu o nouă propunere, motivată de reclamațiile vânzătorilor din piață, că sunt alungați de pe locurile lor vechi, de către alți vânzători. Aceleași stare de fapt se repeta și la târgurile mari de țară. Pentru a reglementa situația, el solicita să se facă un regulament pentru fixarea locurilor a diferitelor mărfuri în felul arătat mai sus și „să se încredințeze cu supravegherea un domn de la primărie, ajutat, respectiv cu concursul poliției, sau dacă nu s-ar putea, să fim noi încredințați cu aducerea la îndeplinire al acestui regulament”.

Concomitent, era necesar să fie fixate locurile pentru aranjarea și expunerea mărfurilor, numai în străzile destul de largi, pentru a nu împiedica circulația pietonilor sau a vehiculelor. Propunerile concrete ne introduc în viziunea de atunci a responsabilului poliției locale. Ele fixau anumite locații pentru diverse sortimente de „articole” oferite spre vânzare.

Astfel, piața de zarzavaturi trebuia organizată numai în strada Lemnelor/Liviu Rebreanu, pe ambele părți, de la un capăt la celălalt; piața „de bucate, rogojini, corfe, ciubere, trăsuri noi, roți etc.”, în strada Suburbiul de Jos, pe ambele părți.

Tarabele/șatrele cu mărfuri, ca opinci, cizme, ghete, opinci de cauciuc etc., erau plasate „Subgălete”, în Piața Regele Ferdinand/Piața Centrală, orientate spre biserică. În fața acestora, cu spatele la biserică, tarabele cu manufacturi, bomboane, turte, lână etc. Cei care vindeau aperitive, cârnați, carne de porc, cu frontul spre prăvălia deținută de Maroscher, aflată tot în piața Regele Ferdinand. Pentru fructe, ca struguri, lebenițe, mere, pere etc., trebuia destinată tot o stradă largă, care nu era frecventată, pentru praf și gunoi etc. Și propunere se încheia prin cerința ca și la târgurile mari de țară, să fie reglementate locurile unde urmau să fie așezați străinii cu diferite mărfuri, cei din județ și cei din oraș⁴⁷.

Deci, cu mulți ani înainte de momentul instituirii primei Comisii Interimare conduse de un român, problemele edilitare și de dezvoltare urbanistică a orașului preocupau populația acestuia, indiferent de etnie.

Deciziile luate de noul organism - *instituit*, e adevărat, și nu rezultat al voinței liber exprimate a locuitorilor orașului – începând cu luna iunie 1934 au început prin a hotărî respectarea legalității inscripționării plăcuțelor cu denumirea străzilor. Decizia a fost consemnată în hotărârea Comisiei Interimare nr. 32 din 6 iunie 1934, în care, după ce se arăta baza legală, „Prefectura județului Năsăud, Serviciul Administrativ, sub nr. 9.419/1934 a constatat că hotărârea Comisiei Interimare nr. 3.899/1934, luată în ședința din 3 mai, privitor la întocmirea tăblițelor cu numirea străzilor în două limbi este contrară ordinului Directoratului Ministerial Cluj, nr. 7.954/1931, care a dispus în mod categoric că acestea nu pot fi întocmite decât într-o singură limbă, și anume, **cea a statului** (s.n.)”, s-a decis ca „tăblițele pentru numirea străzilor se vor procura în viitor numai într-o singură limbă, aceea a statului, iar cele existente se vor revizui în acest sens, conform posibilităților bugetare”⁴⁸.

Următoarea decizie a fost cea referitoare la mutarea locului de desfășurare a pieței și târgului săptămânal din zona pieței centrale în noua locație din Piața Decebal. Potrivit hotărârii nr. 35 consemnată în procesul-verbal al Comisiei Interimare din 13 iunie 1934 s-a decis ca: „1. Să fie mutat târgul de zarzavaturi, găini etc., de la Piața Regele Ferdinand⁴⁹, Piața Voievodul Mihail⁵⁰ și str. Regele Carol I⁵¹, pe partea pavată a fostului târg de vite. 2. Să fie mutat târgul de scânduri și de lemne de foc de la Piața înaintea Cazarmii Vânătorilor, respectiv Piața Poarta

46 *Ibidem*, II, nr. 34, sâmbătă, 17 august 1929, p. 3.

47 Concluzia și în același timp, speranța, era că în acest fel „nu se va mai aglomera publicul și va fi parcursul mai liber atât pe șoseaua națională, cât și pe trotuar, va fi mai mulțumit fiecare vânzător, știindu-i-se locul lui. Orașul nu va avea aspectul ca „Constantinopolul” (sic!), cu un cuvânt, va fi o regulă”; *Ibidem*.

48 Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale, fond *Primăria orașului Bistrița*, registre protocoale de ședințe, reg. inv. nr. 82, f. 131. De altfel, măsura, prin impunerea unor nume și denumiri străine de tradiția și trecutul orașului, a dus la concluzia că „La cele 132 de denumiri de străzi, după numele unor personalități românești, nu s-a pus problema dacă au avut vreo legătură cu orașul. Și totuși, a fost o mare dificultate pentru a găsi atât de multe nume, cu toate că, comisia și-a procurat pentru consultare tot felul de surse, cărți și informații istorice. În final, au apelat și la persoane care erau în viață, ceea ce, ca urmare a schimbărilor politice, a dat naștere la o situație delicată”; apud. Otto Dahinten, *op.cit.*, p. 188.

49 Denumire din perioada 1934-1945. Azi Piața Centrală.

50 Denumire din perioada 1935-1945. Azi Piața Mică/Piețișor.

51 Denumire din perioada 1945-1950. Azi Piața Centrală.

Rodnei⁵², pe partea vestică nepavată, lângă economia oraşului. 3. Să fie mutat târgul de fân de la partea pavată pe partea nepavată, în dosul fabricii de sobe⁵³. 4. Să fie mutat locul pentru staţionarea căruţelor ţărăneşti de la piaţă în dosul Palatului Administrativ⁵⁴, pe locul unde se află acum târgul pentru lemne de foc. 5. Să fie pregătită Piaţa Poarta Rodnei prin pavajări conform posibilităţilor bugetare pentru a staţiona căruţele ţărăneşti⁵⁵.

Decizia care a declanşat varii forme de protest din partea comunităţii săseşti – fie la nivel administrativ, prin memorii şi interpelări, fie, violent – a fost cea de sub nr. 98, consemnată în procesul-verbal din 27 iunie 1934. După ce invocă raportul nr. 5.886/1934 al arhivarului oraşului, în sensul căruia primăria oraşului nu se găsea în nici un fel de raport juridic cu şcoala de fete ev-luth., care deţinea o parte din localul proprietatea comunei, hotărârea Comisiei Interimare, luată cu unanimitate de voturi „evacuarea imediată a localului, care se găseşte în fosta Gimnaziului de fete ev-luth., cu atât mai vârtos, că direcţiunea şcolii de fete, deşi citată în regulă la primărie pentru a da relaţiuni de urgenţă, până azi nu s-a prezentat”⁵⁶.

Împotriva acestor decizii au protestat reprezentanţi ai saşilor, persoane juridice sau fizice: împotriva lucrărilor de amenajare a parcului din jurul bisericii evanghelice⁵⁷, în data de 14 august, chiar parohia evanghelică⁵⁸ sau dr. H. Wolff şi consoţii⁵⁹; împotriva mutării târgului săptămânal în târgul de vite din Piaţa Decebal, la data de 5 septembrie 1934, reuniunea agricolă cercuală din Bistriţa „privitoare la mutarea târgurilor săptămânale pe Piaţa Decebal, motivând plângerea cu aceea că, această piaţă este prea departe de la centrul oraşului şi corespunde recerînţelor practice şi igienice”⁶⁰; din nou, biserica evanghelică, la 27 septembrie 1934⁶¹.

Erau toate aceste forme de protest dovezi ale frământărilor interne din societatea săsească, care căuta să-şi conserve cât mai mult poziţiile din trecut, ca şi expresia unei atitudini de izolaţionism etnic constant şi continuu după 1918⁶².

52 Aproximativ zona de azi a Pieţii Unirii, cuprinzând biserica de la Coroana/fostă greco-catolică, prefectura şi hotelul Coroana de Aur.

53 Actualul ansamblu de locuinţe de pe str. Crinilor.

54 Actualul ansamblu de locuinţe din Piaţa Morii.

55 *Ibidem*, f. 133.

56 *Ibidem*, f. 148. Decizia a fost pusă în aplicare la data de 18 septembrie 1934, când, potrivit plângerii Oficiului parohial evanghelic „s-a prezentat d-l. preşedinte al Comisiei Interimară a oraşului Bistriţa însoţit de organele de poliţie” şi au evacuat clădirea „cu călcare de drept şi cu forţa”; Idem, fond *Arthur Connerth*, d. 56, f. 138.

57 Lucrări de pavare şi înfrumuseţare a pieţelor Regele Ferdinand şi Unirii, adjudecate în mod definitiv la data de 19 septembrie 1934, antreprenorilor Petrişor Nicolae şi Arcălean Mitru cu reducere de 19,5% a preţurilor devizului, adică cu suma totală de lei 374.222; Idem, fond *Primăria oraşului Bistriţa*, registre protocoale de şedinţe, reg. inv. nr. 82, f. 231.

58 *Ibidem*, f. 187. Contestaţia primăriei arată că lucrările edilitare, inclusiv mutarea târgului săptămânal, „este luată cu scopul de a transforma oraşul, care actualmente păstrează un caracter medieval de murdărie şi infecţie, şi de a ridica nivelul estetic, şi mai ales sanitar” - Idem, fond *Arthur Connerth*, d. 56, f. 120 – şi cimitirul din jurul bisericii „nu mai are nici un fel de urme vizibile” iar porţiunea de teren pe care acesta s-a aflat, „a trecut în proprietatea definitivă a oraşului Bistriţa... drept pentru care nu poate fi îngrădit din simplă consideraţie istorică”; *Ibidem*, f. 121.

59 Idem, fond *Primăria oraşului Bistriţa*, registre protocoale de şedinţe, reg. inv. nr. 82, f. 189. Faţă de aceasta, contestaţia primăriei sublinia faptul că „de la instalarea primei comisiuni interimare pur românească în acest oraş, toate hotărârile de interes public şi naţional aduse de această comisiune sunt intenţionat şi de rea credinţă apelate din partea cetăţenilor saşi, din simplul motiv, că comisia (sic!) are o atitudine românească, promovând interesele noastre naţionale atât de neglijate” şi apoi, atitudinea de rea credinţă a acestora, care considerau că „ar fi numai o corporaţie cu caracter provizoriu, fără dreptul de a face acte de dispoziţie privitoare la averea oraşului”, ceea ce nu era corect, deoarece lucrările edilitare nu se încadrau în acea categorie, care viza numai actele de vânzare-cumpărare sau schimburi de bunuri imobile; Idem, fond *Arthur Connerth*, d. 56, f. 119. Ambele documente încheiau cu ideea că motivele de contestare a saşilor erau acelea ale „şovinismului” şi al urii neîmpăcate ce saşii ne manifestă nouă, Românilor, fie în numele propriu, fie îndemnând pe conaţionalii lor”; *Ibidem*, ff. 120-121.

60 *Ibidem*, f. 212.

61 *Ibidem*, f. 237.

62 De altfel, Gustav Zikeli menţionează preocupările comunităţii săseşti pentru economisirea resurselor proprii, inclusiv atunci când s-a pus problema conservării clădirii şcolii de fete din piaţa centrală, de lângă biserica evanghelică; ideea era de a păstra clădirea – chiar în stare avansată de degradare şi cu un statut juridic incert – şi de a construi o nouă clădire pentru o şcoală elementară. La fel, memorialistul reţinea şi dispariţia clădirii în discuţie din „Marktplatz” ca urmare a demolării ei în anul 1934 şi transformarea spaţiului astfel rezultat într-un parc; Idem, fond *Gustav Zikeli*, d. 5, p. 61. Iar un alt reprezentant al consemnării trecutului saşilor consemna faptul că „vremurile tulburi pentru populaţia săsească au venit abia în anul 1934, când administraţia existentă atunci a fost dizolvată şi înlocuită abrupt cu aşa numita comisie interimară,

De aceea, nu a fost un fapt întâmplător conflictul violent din data de 25 iunie 1934, de la primărie. S-au confruntat atunci, pe de o parte, reprezentanții comercianților și meseriașilor, sași, evrei, unguri și români, pe de o parte, iar pe de altă parte, capul administrației orașenești, *primarul român*, Cornel Mureșan⁶³.

Urmările au fost oarecum previzibile. Pe de o parte, au continuat protestele – doar în planul memoriilor și interpelărilor - din partea sașilor, care reclamau stoparea acțiunii distructive, în opinia lor, asupra simbolurilor trecutului lor secular.

Pe de altă parte, administrația – prin Comisia Interimară, condusă de *primul președinte/primar român*, Cornel Mureșan - a continuat opera de dezvoltare urbanistică a orașului, într-o viziune, din perspectiva ei, modernă și în acord cu cerințele noilor condiții, de după unirea din 1918.

Cazul analizat ne oferă o *altfel de imagine* a ceea ce a fost societatea bistrițeană interbelică. Deși nu a depășit – cu puține exemple - cadrele confruntării de idei și al disputei pe tren administrativ, el ne oferă un prilej de rememorare a ceea ce a fost, *așa cum a fost*, pentru a nu cădea în capcana repetabilității în contemporaneitate.

Fie și numai datorită cultivării unei atitudini defetiste, de a determina asumarea de către români – majoritari în procente absolute azi - a unui trecut, de care nu sunt vinovați și a cărui simbolistică încearcă să obnubileze tot ce s-a acumulat de-a lungul evoluției în cadrele statului național unitar român.

Nationalismus und ethnische Zugehörigkeit in Bistritz während der Zwischenkriegszeit (Zusammenfassung)

Im Kontext der Integration Siebenbürgens in den rumänischen Einheitsstaat nach 1918, fand eine Neupositionierung der Haltung seitens der Hauptgruppen der Bevölkerung auch im jetzigen Kreis Bistritz – Nassod statt. Die Rumänen, sich zur Mehrheit entwickelnd, haben ihren Beitritt auch in Führungspositionen in die neu geschaffene Verwaltung beansprucht.

Als typisches Beispiel wird das Rathaus Bistritz, der Hauptstadt des Kreises angeführt. Nach jahrhundertlanger sächsischer Verwaltung, wurde im Jahr 1934 Rechtsanwalt Cornel Mureșan zum ersten rumänischen Bürgermeister der Stadt gewählt.

Die Studie schildert die Etappen und die Mittel im Zuge derer diese Tatsache verwirklicht wurde, wobei sich die mehrmals unterschiedliche Interessen der Rumänen und der Sachsen überschneiden haben.

iar primarul Carol Sanchen a fost pensionat obligatoriu. Președintele Comisiei Interimare a devenit avocatul român Dr. Cornel Mureșan”. Consecința a fost amestecului brutal – în opinia autorului – în demolarea unora din simbolurilor urbane săsești, „sub lozinca ieftină a „românizării orașului”; apud. Otto Dahinten, *op.cit.*, p. 188.

63 A.N.B-N., fond *Primăria orașului Bistrița*, d. 5/1935, f. 1-2.

Anexa nr. 1.

Proces-verbal

Dresat în Bistrița la 25 iunie 1934, la Primăria orașului Bistrița, în sala de conferință a Primăriei orașului Bistrița, ora 5.30:

Subsemnații, Dr. Cornel Mureșan, președintele Comisiei Interimare a orașului Bistrița, împreună cu domnii consilieri: Rusu Ioan, Dr. Login Dionisie, Mureșan Victor, protopop, Toma Grigore, Rebrean Dumitru, Grama Iuliu și Cigu Mitru, asistând la conferința administrativă a funcționarilor de la primăria orașului cu începere de la orele 4 după masă, în baza invitațiunii înscris nr. 6.237/1934, am auzit la un moment dat vociferări și manifestațiuni în strada în fața primăriei, însoțite de urlete la adresa primăriei.

Totodată, s-a prezentat o delegație numeroasă în frunte cu D-l. Wittstock, ceasornicar, cerând audiență d-lui. Primar, pentru a-și expune doleanțele.

D-l. Dr. Mureșan a răspuns că domnii delegați ai comercianților să aștepte până la terminarea conferinței, care nu poate fi întreruptă.

Drept răspuns, D-l. Wittstock, însoți de domnii Szmolka Frideric, Zerbes, Zikeli Gustav senior, Csallner, pantofar, Maroscher Fr. Senior, Braedt Fr. Jun., Muarer Ioan, Berger E și un număr de comercianți au intrat cu forța în sala de conferință, *d-l. Wittstock forțând ușa* (s.a.) și amenințând pe președintele Comisiei Interimare, care a ieșit în ușă pentru a calma pe manifestanți.

Răspunsul a fost un urlat de dezaprobare la adresa președintelui, care pentru a stăpâni pe manifestanți a dat ordine verbal d-lui. Dr. Victor Molnar, secretarul orașului, adresându-se cu următoarele cuvinte: „*Cere garnizoanei Bistrița să trimită forța armată la fața locului pentru a împrăști pe manifestanții care amenință pe D-l. Președinte, împreună cu întreaga Comisie Interimară*” (s.a).”

Observăm că ședința a fost întreruptă și nu a putut fi continuată.

Manifestanții intimidându-se, D-l. președinte a invitat o delegațiune compusă din domnii Wittstock, Avram Pompei, Wollmann, Rachmuth, Szmolka, Borșa, Harsztyi, Kerres și Rusu, cărora le-a explicat motivele pentru care s-au mutat târgurile. Observăm că în tot acest timp manifestanții au vociferat în fața primăriei, căutând a intimida conducerea. La ora 6 și 7 minute se retrage delegația.

Drept care am dresat acest proces-verbal despre cele legale, urmând a fi înaintat Parchetului Tribunalului Năsăud, pentru dresarea actelor de dare în judecată a lui Wittstock Wilhelm, Szmolka Friederic, Zerbes Mihail, Zikeli Gustav senior, Csallner, pantofar, pentru violență împotriva organelor oficiale și pentru încercarea de rebeliune.

Totodată, pentru a se stabili identitatea celorlalți manifestanți, precum și autorilor morali a acestei manifestațiuni și acte de rebeliune, iar în baza art. 93 din Procedura penală română, în interesul siguranței publice, pentru a se evita sustragerea celorlalți inculpați, cerem arestarea imediată a celor 5 numiți.

Președinte, C. Mureșan; consilieri, membrii în Comisia Interimară: Dionsie Login, I. Rusu; secretar, Molnar Victor.

A.N.B-N., fond *Primăria orașului Bistrița*, d. 5/1935, f. 1-2.

Anexa nr. 2.

Domnule Ministru!

Școala de fete ev-luth. din Bistrița a fost până la anul 1910 situată într-o clădire, care a fost proprietatea orașului Bistrița, iar biserica ev-luth. avea dreptul de uzufruct viager la această clădire, drept, care până în ziua de astăzi subzistă și este întărit în favoarea ei pe această clădire.

Deoarece această clădire nu a corespuns cerințelor igienice, orașul Bistrița a hotărât în mod definitiv și aprobat prin autoritățile superioare, că va clădi pe seama școalei de fete o nouă clădire. Până la clădirea acestui edificiu, școala de fete ev-luth. a fost instalată în fostul Gimnaziu de băieți ev-luth. și, din anul 1910 până acum, școala de fete ev-luth. se află neîntrerupt, în această clădire.

Comisia Interimară a orașului Bistrița a hotărât în iunie 1934 evacuarea școalei de fete, susținând că, clădirea este proprietatea orașului și că școala se află, pe nedrept în această clădire.

În contra acestei hotărâri biserica ev-luth. a înaintat apel, iar dezbaterea la Comitetul Local de Revizuire este defiptă⁶⁴ sub nr. 1.167 ex. 1934 pe ziua de 8 octombrie 1934. Afirmația orașului Bistrița că fostul gimnaziu de băieți, în care se află școala ev-luth. de fete este proprietatea orașului nu este exactă, deoarece această clădire încă până în ziua de astăzi este indusă în careta funduară pe numele bisericii ev-luth., se află în posesiunea noastră și un contract de vindere și cumpărare nu s-a semnat.

Este adevărat că au curs tratative între biserica ev-luth., de o parte și orașul Bistrița, pe de altă parte, pentru vânzarea și cumpărarea fostului gimnaziu de băieți al orașului Bistrița și orașul Bistrița a și hotărât cumpărarea acestei clădiri pentru suma de 120.000 lei coroane și, a pus pe biserica ev-luth. și în folosința provizorie a acestei sume, intrând, totodată orașul în uzufructul clădirii în care școala ev-luth. de fete a fost situată până în 1910, bucurându-se orașul și de veniturile acestei clădiri prin închiriere, autoritățile bisericești competente și superioare au ținut însă în suspens înființarea definitivă și aprobarea contractului de vindere și cumpărare, până când orașul nu va satisface obligămîntul preluat, de a clădi edificiul nou pentru școala de fete.

Deoarece biserica ev-luth. din Bistrița a dorit a tranșa această chestiune cu Comisia Interimară a orașului Bistrița pe cale de înțelegere, s-au început tratative, care însă din următorul motiv nu au putut aduce un rezultat. Comisia Interimară a mutat târgul săptămânal și de țară de la Piața Regele Ferdinand și Piața Voevodul Mihail pe periferia orașului, pe Piața Decebal.

Deoarece o parte a populației orașului, fără deosebire de naționalitate și confesiune suferă prin această mutare a târgului pagube enorme, părțile interesate au înaintat ape împotriva hotărârii, care ordonă mutarea târgului.

Comisia Interimară a orașului Bistrița a pus ca condițiune principală a unei înțelegeri, ca acest apel să fie revocat. Având în vedere că, nici organizația locală săsească, cu atât mai puțin, biserica ev-luth. nu au fost în stare a satisface acestei condițiuni, Comisia Interimară a declarat, în ziua de 17 septembrie 1934, că tratativele s-au terminat fără rezultat.

În ziua de 18 septembrie 1934 s-a prezentat d-l. președinte al Comisiei Interimare a orașului Bistrița, însoțit de organele de poliție în clădirea unde se află gimnaziul de fete ev-luth. și școala primară de fete ev-luth. și au evacuat, cu călcarea de drept și cu forța această clădire, dând afară cu forța pe copii și pe corpul didactic și încuind ușa principală. În ziua de 19 septembrie 1934 a ocupa școala primară de stat această clădire, ocupând astfel și mobilierul nostru în școala noastră.

Având în vedere că este vorba de o școală autorizată din partea Ministerului Instrucțiunii și evacuarea s-a făcut pe nedrept, iar proprietatea clădirii este, după cum am arătat mai sus, indiscutabil și astăzi, a bisericii ev-luth. din Bistrița, avem onoare a Vă ruga cu deosebit respect:

Să binevoiți a ordona, ca gimnaziul de fete ev-luth. și școala primară de fete ev-luth. să intre imediat în posesiunea localităților evacuate pe nedrept prin președintele Comisie Interimare a orașului Bistrița, îndrumând orașul Bistrița să reclam dreptul său pretins pe calea judiciară.

Bistrița, la 19 septembrie 1934.

Cu deosebit respect, președinte, Kelp.

Idem, fond *Arthur Connerth*, d. 56, f. 75.

64 Stabilită, fixată.

Focul de la Copșa Mică (1933-1940), prezentat în ziarul *Unirea Poporului* de la Blaj

Vasile MĂRCULEȚ, Ioan MĂRCULEȚ

Cuvinte cheie: Unirea Poporului, Copșa Mică, Mediaș, foc, erupție, gaz metan, sondă

Mots clés: Union du Peuple, Copșa Mică, Mediaș, feu, éruption, gaz méthane, sonde.

Exploatarea gazului metan din Bazinul transilvan, care a debutat la începutul secolului al XX-lea, a cunoscut, pe lângă remarcabilele realizări în domeniu, și momente de serioase eșecuri, unele chiar cu un potențial de pericol extrem de ridicat. Un asemenea eveniment l-a constituit focul de la Copșa Mică, cel mai mare din istoria gazului metan din România, izbucnit în 13 iulie 1933, care nu a putut fi stins până la 28 martie 1940.

Focul de la Copșa Mică. În Podișul Transilvaniei, primele sonde au fost forate pe teritoriul actualului județ Mureș, la Sărmaș, între 9 februarie și 8 octombrie 1908, și la Șarmășel, între 26 noiembrie 1908 și 22 aprilie 1909, sub conducerea lui Fr. Böhm și respectiv K. Pápp¹. Debitul în aer liber al sondei de la Șarmășel o plasa pe locul al patrulea în lume la momentul respectiv².

În Bazinul Târnavelor, o altă zonă bogată în gaze naturale, primele sonde au fost forate la scurt timp după cele de la Șarmășel. La Copșa Mică (județul Sibiu), lucrările geologice la zăcămintul gazeifer au început în anul 1911, sub îndrumarea profesorului doctor de origine maghiară, Hugó Böckh. Cercetările ulterioare au relevat faptul că domul de la Copșa Mică, numit de geologul american Frederick Gardner Clapp, domul de la Șomârt, a fost evaluat ca având suprafața productivă de 23 km².³

Până în anul 1935, în regiunea localității Copșa Mică au fost instalate șapte sonde: sondele 1 și 2, în 1912, sonda 3, în 1925, sonda 4, în 1929, sonda 5, în 1933, și sondele 6 și 7, în 1935.

Incendiul de la Copșa Mică, cunoscut ca cel mai mare din istoria gazului metan din România, s-a declanșat în timpul forării sondei numărul 5, care avea ca scop explorarea în adâncime (până la 900 m) a domului gazifer din localitatea de pe Târnavă Mare. Urma să determine succesiunea stratelor și natura lor, prin carotaj mecanic și electric, iar în final, prin încercări cu packer-ul de fund, se încerca să stabilească cantitățile de gaz metan și apă din straturile de nisip. După finalizarea acestor demersuri, sondă urma să fie transformată în sondă pentru exploatare⁴.

Din cauza unor erori umane, gazele, cu presiunea ridicată la 50 atmosfere, au pătruns prin puncte de mai mică rezistență și au erupt, pe Valea Erlenului, la circa 750 m nord de sondă. Erupția s-a produs în 11 iulie 1933, la ora 19.00, când în urma unei detonări puternice, asemenea unei explozii, au fost aruncate la o înălțime de peste 100 m mari cantități de nisip și marne, împrăștiate pe o suprafață circulară cu diametrul de circa 200⁵. Erupția a creat

1 Giura 1998, p. 20.

2 *Ibidem*, p. 21.

3 Chisăliță, Piteiu 2008, p. 4-5.

4 *Ibidem*, p. 10-11.

5 Chisăliță 2008, p. 162.

Vasile MĂRCULEȚ, doctor în istorie, profesor la Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș, e-mail: vasmarculeț@yahoo.com

Ioan MĂRCULEȚ, doctor în geografie, profesor la Colegiul Național „Ion Luca Caragiale” din București, e-mail: ioan_marculeț@yahoo.com.